

Adjectiu comú, amb alguna variant ja antiga, a les llengües romàniques d'Occident: gall-port. ant. *ceoso* [*Cantigas*] (avui *cioso*), cast. *celoso* [Berceo, *Mil.*, 886b], fr. *jaloux*, it. *geloso*, i oc. *gelós*, on apareix per primer cop (primers del S. XII, Cercamon, albanès i cançons de guaita), i de la forma del qual ha estat imitada la francesa i potser altres de les germanes.¹

Per a la història de la idea de 'gelosia' en romànic, i per als derivats de ZELUS, veg. H. Hatzfeld, *Objectivierung subjektiver Begriffe im Mittelfrz.*, 1915; la monografia de la Srta. Grzywacz, *Eifersucht in d. roman. Sprachen*, 1937; Jud, *VRom.* iv, 347-8; i cf. les notes de MLWagner (*VRom.* v, 347-8) i Lerch (*ARom.* xxiv, 174), i particularment Spitzer (*Rom.* LXIV, 256-7).

No hi ha mot en llatí que expressi pròpiament el concepte [cf. gr. *ζηλότυπος*, ll. *zelotypia*], però com que el Déu dels hebreus es presentava com a exclusivista l'«Ego sum Dominus Deus tuus, fortis, zelotes» 'ardent, zelós' es podia entendre falsament com a 'gelós', idea a la qual —i més a la idea de «canvi de sufix»— fa Jud encertades objeccions, però que deu contenir part gran o considerable d'encert.

La diferència més gran entre les llengües romàniques —d'una part cast.-port., per l'altra oc.-cat.-fr.-it.— consisteixen que aquelles per una banda presenten descendent del primitiu ZELUS² i aquestes no, sinó un derivat secundari de ZELOSUS (*gelosia*); i que en aquestes la z- sofreix evolució integralment hereditària, i en aquelles mig-sàvia i amb influència de CELARE 'amagar'.

DERIV.: *Gelosia* [Llull, supra]: «Tenia son fill en sa falda, ab què-s consolava dels treballs que son marit li donava per rahon de la *gelosia* en què era», Llull (*Merav.*, *NCl.* i, 113); «com lo rey fo entrat en *gelosia* e hac suspita de sa muller, adoncs comensà a desamar la regina», id. (*Merav.*, Ag. i, 14); StVicentF torna a contar l'apòleg extractat supra en *Quar.*, 258.39, ed. que imprimeix *celós* i *celosia* però aquesta ed. conté algunes infidelitats al ms. I (com constatarem Harrison i jo, que no arribarem a confrontar fins a aquest pasatge).

Segueix l'ús correcte entre els bons prosistes de la Renaix.: «escenes d'amor sorpreses entre donya Mercè y son marit li removian l'ànima ab certa *gelosia*», «y quan se la servia ab la generositat d'aquella dona, la *gelosia* li privava l'agrahiment», «se sentia 'l cor esberlat, y de sos plors s'escapavan bruels de *gelosia*», Noller (*Pap.*, 68, 185, 77); «quan s'estima molt y's té *gelosia*, s'endevina tot» (Martí, *Lo Caragirat*, 208). Per a la història internacional de l'acc. 'finestra enreixada', amb la qual apareix primer a Itàlia [1493] i d'allà sembla haver-se transmès al neogrec, al fr. [1588] i al cast. [1549, potser ja 1526] veg. les dades de Spitzer i altres que confronto i cito en el *DECH* [II, 21a43-21b1]; en català: «*gelosia*: transnaga; finestra rexada: finestra clathrata; --», 1575, OPou (*ThPu.*, 153); «gronxant-lo, com en braços de sirenes, / lo posen en blançssimes arenes, / de joncs y coralines en coxi, / quan, com ull amorós en *gelosia*, / d'entre'ls cingles de Bètica sortia, / per veure 'l món, l'estrella del matí», *Atl.* (34). +*Gelosesca*, cançó trobadoresca criti-

cant la malvestat d'un gelós.

Engelosir [-*elosir-se* i -*sir*, Belv.; -*sir* Lab. 1839]: «trobà en mon si dolçíssima acollida / Latona, perseguida / per Juno sobirana, / de Jove *engelosida*», *Atl.* VII, 9.27;³ «polsava-la, a-mos fills girant-me *engelosida*: / plavia'm, ay, de veure'ls, ab sos ditets gebrats, / los bens escarpir --», *Atl.* (154); «sols ab grans precps pogueren convèncer a la *engelosida* mare que'l nen havia de mamar», «Sí, Sofia 's diu, continuava *engelosida* la Tona, escorrent-se sempre carrer amunt», Noller (*Pap.*, 174, 85); *engelosiment*; *engelosidor*; *desengelosir*.

Cultisme pur: *zel* [1670, *DTo.*]; *zelós* [Lacav.]; *zelar* [Belv.]; però *zelant* ja apareix en una carta oficial de 1649 [Calmette, *RLR* LXII, 96]; *zelador* [Belvitges]. *Enzelar-se*; *enzelament*; *enzelosir-se*.

¹ També en el mossàrab de les *barças*, on sembla haver tingut la forma *želós* o *žilós*, estranya per la manca de -o; i encara que sigui sorprenent, semblaria influïda per l'oc. antic; cf. els treballs de G. Hilty (*Fs. A. Kühn*, 1963, 237-54; *Fs. H. Meier*, 227-52; *Al-And.* xxxvi, 127-44), que tot i contenir bastant de confús, impertinent i erroni, aporten les dades interessants, veg. la meua nota 3 al *DECH* II, 21. —

² *Celos* és naturalment un castellanisme intolerable; tampoc no s'ha de tolerar la llergíssima transacció *gelos* —iniciada segurament per dides aragoneses—, ni que sigui com a concessió a certa mena de llenguatge oral com féu MrnVayreda, *Puny.* iv, p. 77. —

³ El paper d'aquest verb també és important dins la llengua. Els qui pensen que el sistema català en aquest concepte és menys perfecte o menys còmode que el castellà, no saben el que es diuen. Simplement és diferent, i més adaptat al nostre ésser. *Aquest home està gelós; aquest home o aquesta dona o aquest nen són gelosos; aquest nen està gelós del seu germanet; malalta aquesta criatura, no: pateix de gelosia; és tan maliciosa que s'engeloseix de qualsevol cosa; si surts tant s'engelosirà o es posarà gelosa; no et tornis gelós que pot ser pitjor.* Què lleig és dir *tenir celos* (o *gelos*)! *Gelosia* paraula discreta, assenyada, noble. ¿El castellà en té una de més curta? Potser pitjor per a ell: no és cosa ni mot que sigui de seny posar-lox pertot, ni esmentar a cada pas i a la lleugera aqueixa passió d'infern. No abusem dels drets i les pors i les orbes condemnes que han fet mal a les nacions castellana i occitana, i que han massa inflat llurs literatures.

Gelovia, V. *juliola* *Gelsemi*, *gelsèmic*, *gelsemina*, V. *gessami*

GEMAT, 'esclatant de verdor, d'ufana', derivat de l'arcaisme *gema* 'botó, flor' —encara conservat en alguna comarca extrema i només allí respectable—, aplicat a una vall plena de vegetació tendra (d'on es pogué estendre a les aigües que s'hi escolen); *gema* provenia del ll. GEMMA id., que en el seu sentit metafòric de 'pedra preciosa' s'usa encara en la forma sàvia *gemma*. □ 1.ª doc.: cançons populars Ss. XVI-XVIII; 1866, Ver-